

راهکارهای نهادینه‌سازی (تعمیق، ترویج و تحفیظ) فرهنگ ایثار و شهادت

در نظام آموزش و پرورش

مهدی میرزایی^۱، عباس عامری پور^۲

چکیده:

امروزه با توجه به گسترش حجم زیاد جنگ نرم در قالب شبیخون فرهنگی و از سوی دیگر گسترش موج بیداری اسلامی، مقاومت، ایثار و شهادت، ضرورت و اهمیت تعمیق، ترویج و حفظ فرهنگ ایثار و شهادت به‌عنوان یک فرهنگ غنی و ارزشمند اسلامی حساس‌تر شده است و در این بین نقش آموزش و پرورش به‌عنوان بزرگ‌ترین نهاد تربیتی، اجتماعی، فرهنگی تأثیرگذار بعد از خانواده، در نهادینه نمودن فرهنگ ایثار و شهادت، پررنگ است. هدف پژوهش، بررسی راهکارهای نهادینه‌سازی در قالب (تعمیق، ترویج و تحفیظ) فرهنگ ایثار و شهادت در نظام آموزش و پرورش است. این پژوهش از نوع تحقیقات مروری و به شیوه توصیفی است و برای جمع‌آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای استفاده شده است. در ادامه به ضرورت، شناخت و اهمیت عوامل محیطی در نهادینه نمودن فرهنگ ایثار و شهادت اشاره و به مهم‌ترین راهکارهای نهادینه نمودن فرهنگ ایثار و شهادت در نظام آموزش و پرورش در حیطه‌های تربیتی و اجتماعی نظیر وجود برنامه‌های مدون، غنی و سازمان‌دهی شده ایثار و شهادت، آگاهی بخشی و تعریف نقش سازنده معلمان و مربیان پرورشی، برپایی یادواره‌ها، همایش‌ها و اردوهای زیارتی شهدا، معرفی چهره‌های برتر ایثارگر و شهدای شاخص در کتب درسی، تخصیص واحدهای درسی مستقل در زمینه ایثار و شهادت، ایجاد یک سازمان مختص به ایثار و شهادت در مدارس، اطلاع‌رسانی و تقویت تبلیغات لازم و کافی محیطی، انجام کارهای پژوهشی و تحقیقاتی در مورد ایثار و شهادت، استفاده از قدرت وسایل رسانه‌ای و ارتباطی، تأمین اعتبار و تخصیص یک بودجه مشخص سالانه برای ایثار و شهادت به مدارس، دیدار با خانواده‌های معظم ایثارگر و شهدا و هم‌افزایی و هماهنگی با دیگر نهادها و ارگان‌ها در مورد نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت اشاره شده است.

واژگان کلیدی:

ایثار، شهادت، نهادینه‌سازی، نظام آموزش و پرورش.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۱

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علوم تربیتی (برنامه ریزی آموزشی) دانشگاه تهران، آموزگار، اداره آموزش و پرورش منطقه موسیان، استان ایلام، ایران. (نویسنده مسئول).
mmirza1000@gmail.com

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علوم تربیتی (مدیریت آموزشی) پردیس فارابی دانشگاه تهران، دبیر، اداره آموزش و پرورش منطقه موسیان، استان ایلام، ایران.
Abas.abofazel@gmail.com

❖ مقدمه

مجموعه‌ای از اعتقادات و آموزه‌هایی که بنیان شکل‌گیری روحیه شجاعت، مبارزه و جهاد در راه خدای متعال و در نهایت کشته شدن در راه ایمان و عقیده است. در فرهنگ اجتماعی، سیاسی و اقتصادی اسلام، ایثار و از خودگذشتگی به‌عنوان اوج وارستگی انسان و نشانه قرب بشر به خداوند متعال است و اگر ایثار و از خودگذشتگی با نثار جان در راه خدا باشد، شهادت^۱ تلقی می‌گردد. در قرآن کریم ۵۶ مرتبه لفظ شهید و شهادت نازل شده است. واژه شهید، به معنای شاهد، گواه و کشته شده در راه خدا آمده است.

واقعه عاشورا، نمونه‌ای از اوج ایثار و رسیدن به مقام شهادت است که سرشار از نکات زندگی‌ساز برای همه انسان‌های آزاده جهان است. شهادت مرگ آگاهانه، مقدس و هدفمند است. ولاتحسبن الذین قتلوا فی سبیل الله امواتاً بل احياء عند ربهم يرزقون (آل عمران / ۱۸۹). کلمه ایثار^۲ باب افعال از ماده آثر یوثر به معنای او را بر خود برگزید و برتری داده است. این کلمه، معنای بذل و بخشش، ترجیح دادن بعضی بر بعضی دیگر، گذشت کردن از حق خود برای دیگران آمده است.

علامه مهدی نراقی در جامع السعادات می‌فرماید: برترین درجات جود و سخا، ایثار است و آن عبارت است از جود و بخشش مال باوجود نیاز و احتیاج به آن.

خدای سبحان در مدح اهل ایثار می‌فرماید: وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ (حشر/ ۹) و آنان را بر خود مرجح می‌دارند اگرچه خود نیازمند باشند و رسول خدا (ص) فرمود: "ایما امرء اشتهی شهوه فرد شهوته و آثر علی نفسه غفر له." هر مردی که چیزی را بخواهد و خود را از آن خواهش نگاه دارد و دیگری را بر خود ترجیح دهد، آمرزیده می‌شود.

بنابراین ایثار گاهی با بذل مال یا کار و تلاش بیشتر انجام می‌گیرد و در بعضی موارد ایثار با نثار جان در راه خدا صورت می‌گیرد که شهادت نام دارد. وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ (بقره / ۲۰۷) در میان مردم کسانی هستند که در جستجوی خشنودی خدا از جان

1. Martyr
2. Abnegation

خویش می‌گذرند. نمونه این امر، اهل‌بیت (علیهم‌السلام) و شیعیان آن‌ها همواره کوشیده‌اند تا حد امکان از این فضیلت پاسداری کنند.

یکی از ارزش‌های اساسی جوامع اسلامی، فرهنگ ایثار و شهادت^۱ است. فرهنگ ایثار و شهادت، به‌عنوان یکی از غنی‌ترین گنجینه‌های فرهنگ اسلامی، می‌تواند موتور محرکه پیشرفت دنیوی، اخلاقی، اخروی در جامعه و همچنین پشتوانه عظیم حفظ و حراست از اسلام و نظام جمهوری اسلامی ایران باشد. از سوی دیگر، با توجه به این‌که مهم‌ترین سرمایه هر ملت، جوانان آن کشور هستند و طرز فکر، نگرش، رفتار و روحیه نوجوانان و جوانان هر مرزوبوم تعیین‌کننده خط‌مشی آتی کشور خواهد بود، نوجوان و جوان اگر پایه‌های فکری مستحکم و صحیحی داشته باشد، در آینده تبدیل به فردی مفید خواهند شد و بالعکس اگر از پایه‌های سست فکری و عقاید و فرهنگ غلط پیروی کند، به فردی متزلزل، بی‌هویت و سربار جامعه مبدل خواهند شد. در دنیای معاصر که دشمنان با تهاجم فرهنگی و در عرصه جنگ نرم هر روز سعی دارند به ترفندی جوانان را از باورهای ارزشی خود دور سازند، آنان را بی‌هویت کنند و پیرو فرهنگ غرب نمایند، تربیت فرزندان در پرتو فرهنگ ایثار و شهادت در نظام آموزشی و پرورشی می‌تواند ضامن رشد و تعالی اخلاقی و معنوی آنان و بهترین و قوی‌ترین مکانیزم در این راستا باشد؛ بنابراین نهادینه‌سازی در قالب تعمیق، ترویج و انتقال و سپس حفظ این ارزش‌ها به نسل جدید از اهمیت بسزایی برخوردار است و نخستین راه در نهادینه‌سازی این فرهنگ عظیم، دستگاه تعلیم و تربیت است.

فرهنگ ایثار و شهادت با اثرگذاری بر فضای فکری و ذهنی نوجوان و جوان، باعث می‌شود دو نسل قدیم و جدید درک مشترکی از جامعه و نیز فلسفه زندگی پیدا نمایند. همچنین این فرهنگ متعالی باید بازتولید شود، در غیر این صورت محدود شده و کاربرد آن در عصر حاضر و آینده کمتر خواهد شد؛ اما اگر در این بازتولید، فرهنگ‌سازی مطلوبی صورت گیرد و بستر مناسبی برای نهادینه‌سازی آن فراهم شود، از طرفی فرهنگ ایثار و شهادت را به نسل امروز منتقل شود و مناسبات نسلی برقرار گردد، فرهنگ نوینی از ارزش‌های ایثار و شهادت را تضمین

1. Culture Abnegation & Martyr

نموده‌ایم. از این رو نظام تعلیم و تربیت رسمی کشور، بایستی شکوفایی و پرورش این عناصر بنیادین را سرلوحه اهداف و برنامه‌های خود قرار دهد.

فرهنگ شهادت، یک پدیده فراملی، رشد و ارتقاء بخش، انسجام دهنده، پرورش دهنده و حمایت‌کننده محیط تربیتی در مقابله با خشونت‌گرایی، تحجر، فقر فرهنگی و اعتقادی و درک غلط از مرگ در ادیان مختلف در زمان‌ها و مکان‌های بی‌شمار است (Bloom, 2017: 330).

شهادت‌طلبی یک موضوع ارزشی، فرهنگی و اجتماعی است و انگیزه شهادت‌طلبی، مرگ در راه ارزش‌هاست و این ارزش‌ها را باید با مراجعه به فرهنگ و ایدئولوژی که کنشگران از آن تأثیر پذیرفته‌اند، به دست آورد. متأسفانه این امر و نهاده‌سازی آن در نظام آموزش و پرورش مورد غفلت قرار گرفت و عواملی نظیر سهل‌انگاری، روزمرگی، نداشتن دیدگاه‌های مختلف، منقطع و آینده‌نگری موجب این امر شده‌اند. متأسفانه نهاده‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در نظام آموزش و پرورش (آقا محمدی و مقدمی، ۱۳۹۰: ۱۵).

باید به این مسأله توجه نماییم که مشکلات ایجادشده در زمینه کاهش و تضعیف نهاده‌سازی نمودن فرهنگ ایثار و شهادت در مراکز آموزشی بر اساس همکاری کلی و ملی مرتفع می‌گردد، زیرا دگرگونی در ساختارهای فرهنگی و اجتماعی کنونی نتیجه عملکرد و رفتارهای غیرمنطقی بعضی مدیران، پایین بودن میزان برخورداری بعضی از مسئولان از مؤلفه‌های ایثار و شهادت، عدم تکریم منطقی از جامعه ایثارگری در جامعه، عدم هماهنگی بین نهادهای متولی آموزشی و غیر آن وعدم وجود برنامه جامع و برگرفته از ساختارهای کلی فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی موجود در تعمیق و گسترش فرهنگ ایثارگری در جامعه است. لذا با توجه به اهمیت و جایگاه موضوع فرهنگ ایثار و شهادت و بحث فرهنگ‌پذیری نسل دانش‌آموزان از محیط و جو مدارس به‌عنوان دومین مرکز تربیت و فرهنگ‌پذیری بعد از خانواده، لذا لزوم فرهنگ‌پذیری، نهاده‌سازی و انتقال فرهنگ شهادت و ایثار در نظام آموزش و پرورش به‌عنوان یک موضوع بسیار مهم و مقوله‌ای بنیادی، اعتقادی، ارزشی و فرهنگی بسیار لازم و ضروری است. لذا پژوهش حاضر درصدد بررسی چگونگی نهاده‌سازی^۱ در قالب تعمیق، ترویج و حفظ

1. Institutionalization

فرهنگ ایثار و شهادت در نظام آموزش و پرورش^۱ و ارائه راهکارها در این زمینه است. تعمیق، اشاره به ورود اولیه مفاهیم فرهنگ ایثار و شهادت از طرف محیط و پذیرش آن‌ها در فرد دارد. ترویج، علاوه بر پذیرش، باید این مفاهیم گسترش داده شوند و فرد احساس مسئولیت‌پذیری در انتقال آن‌ها را در محیط داشته باشد و تحفیظ، اشاره به حفظ و نگهداشت این مفاهیم ارزشی در مقابل با خطرات و تهدیدهای مختلف محیطی دارد.

مبانی نظری پژوهش

مهم‌ترین آیه در قرآن کریم، مربوط به شهادت همان است که در آن شهدا (شاهدان) و به اعتبار پیشینه تفاسیر به معنای شهید آمده است که نازل شده: و کسانی که خداوند و پیامبر را اطاعت کنند در زمره کسانی‌اند که خداوند بر آنان انعام فرموده است، اعم از پیامبران، صدیقان، شهیدان و صالحان و اینان نیک رفیقانی هستند (نساء / ۶۹).

آن کسانی که دنیا را به آخرت می‌فروشند باید در راه خدا جهاد کنند و هر کس که در راه خدا جهاد کند و کشته شود و یا پیروز گردد وی را به زودی پاداشی بزرگ خواهیم داد (نساء / ۷۴). البته نپندارید که شهیدان راه خدا مرده‌اند بلکه زنده به حیات ابدی شدند و در نزد خدا متنعم خواهند بود. آنان را فضل و رحمت خدا نصیب شده است و مژده دهند به آن مؤمنان که هنوز به آن‌ها نپیوسته‌اند و بعداً در پی آنان بسرای آخرت خواهند شتافت که از مردن هیچ ترسید و از فوت متاع دنیا هیچ غم نخورید (آل عمران، ۶۹/۷۰).

آنان که ایمان آوردند و از وطن هجرت گزیدند و در راه خدا به مال و جانشان جهاد کردند (شهید شدند) آن‌ها در نزد خداوند مقام بلندی دارند و آنان به خصوص رستگاران و سعادتمندان دو عالم‌اند (توبه / ۱۹).

از آیات الهی چنین استنباط می‌شود که شهادت یک مقصد، عقیده و ارزشی است برای پیروزی و نزدیک شدن به هدف نهایی که همان قرب و رضای الهی است.

دین اسلام بر گواهی دادن حقانیت آخرین وحی الهی به واسطه خاتم رسولش حضرت محمد مصطفی (ص) مبتنی است و مبنای دین اسلام به شکل گواهی دادن به خود و نفس خویش (روح و جان) مربوط است بر شهادت استوار گردیده است. معنی لغوی شهید، به معنای (گواه و شاهد) است و رایج‌ترین معنای آن (شاهد عینی) و معنای فقهی آن (شاهد) است. کلمه شهید و شهادت ۵۶ مرتبه به صورت مفرد، جمع، مشتق و... در قرآن کریم آمده است و در عرف خاص مسیحیت، مارتیر^۱ به معنای شاهد نیز آمده است (اسماعیل‌زاده، ۱۳۷۹: ۲۱).

در بعد معنای معنوی شهادت می‌توان گفت: شهید در قبال حرکت آگاهانه، زیبا و باشکوه خود، دو موضع‌گیری دارد: یکی در قبال ذات مقدس ربوبی، اراده و مشیت الهی، دین خدا، بندگان خدا و مصالح آنان و دیگری هم در قبال دشمنان خدا و دین خداست (مقام معظم رهبری مدظله‌العالی)، (۱۳۷۹: ۸۵).

از دیدگاه جامعه‌شناسی، در تاریخ هر قوم الگوهای زندگی و قهرمانانی وجود دارد که حفظ و نگهداشت یاد و خاطره آن، مستلزم وحدت ملی، مشارکت و حضور تمامی نیروهای فعال جامعه است. مجموعه معنوی فرهنگ شهادت و ایثار از موضوعاتی است که حفظ آن برای تداوم دینی و ملی کشور ما ضروری است و الزام این نگهداشت به‌طور قطع ابتدا باید از محیط مدارس به صورتی شایسته برای نسل فردا به‌ویژه نوجوانان حفظ و به شکلی مطلوب به آنان انتقال یابد. (چینی‌فروشان، ۱۳۷۶: ۱۴).

مدارس به‌عنوان مهم‌ترین جزء نظام آموزش و پرورش، بعد از خانواده‌ها به‌عنوان مهم‌ترین پیکره تشکیل‌دهنده جوامع انسانی است و اگر به این پیکره عظیم انسانی که مظهر عشق، علاقه، انسانیت، اخلاق و ارزش است خللی وارد شود، سلامت و باورهای اعتقادی و ارزشی جامعه آسیب‌ها و ضربات جبران‌ناپذیری بر نسل آتی خواهد خورد (صادقی، ۱۳۸۹: ۲۴).

دین مبین اسلام مهم‌ترین ارکان تأثیرگذاری و الگوپردازی در زمینه نهادینه‌سازی ارزش‌های انسانی و تربیت فرزندان را خانواده و به دنبال آن نظام آموزشی و پرورشی در قالب مدرسه می‌داند (راحمی، ۱۳۸۹: ۴۲).

مدارس به‌عنوان مهم‌ترین و حساس‌ترین مرکز نهادینه‌سازی و انتقال فرهنگ به دانش‌آموزان^۱ است که نقش بسیار حساسی در پذیرش و یا عدم پذیرش الگوهای ارزشی و فرهنگی را در دانش‌آموزان بازی می‌کند. بدون تردید یکی از مهم‌ترین ارزش‌های دینی - فرهنگی صدر اسلام که بعد از انقلاب اسلامی در کشور ما رایج گردید فرهنگ شهادت و ایثار است. شهادت و به دنبال آن ایثار به‌عنوان معیارهای ارزشی در دنیا و آخرت با توجه به نص صریح قرآن کریم و روایات معتبر پیامبر (ص) و ائمه معصومین (علیهم‌السلام) به‌عنوان بزرگ‌ترین معیارها و راه‌های رسیدن به قرب الهی مطرح شده است. لذا باید در محیط مدارس به‌عنوان متولی تربیت صحیح و یکی از حساس‌ترین محیط تربیتی، اجتماعی، آموزشی و فرهنگی در نظام آموزش و پرورش، فرهنگ ایثار و شهادت به‌عنوان مقوله‌های ارزشی و اعتقادی نهادینه شود.

از جمله اهدافی که می‌توان برای نظام آموزش و پرورش برشمرد، رشد فضایل اخلاقی دانش‌آموزان بر پایه تعالیم اسلام است. مدرسه وظیفه آماده کردن نسل جدید و نهادینه‌سازی امور مختلف در وی را برای جامعه امروز بر عهده دارد. امروزه بسیاری از افراد در رویارویی با مسائل زندگی، فاقد توانایی‌های لازم و اساسی هستند و همین امر آنان را در مواجهه با مسائل و مشکلات روزمره آسیب‌پذیر نموده است. نوجوانان و جوانان برای مقابله با فشارهای موقعیت‌های مختلف به کارکردهایی نیاز دارند که آنان را در کسب این توانایی‌ها تجهیز نماید، لذا می‌توان با تأکید بر فرهنگ ایثار و شهادت، فرصت‌هایی را برای رشد اخلاقی و اعتقادی محکم دانش‌آموزان فراهم نمود تا نوجوانان و جوانان مفاهیم این فرهنگ را فراگیرند و در خود نهادینه سازند تا با بهره‌گیری از آن در زندگی خود، توان ایستادگی و مقابله با مسائل را دارا باشند.

می‌توان با دو رویکرد به بررسی و مطالعه فرهنگ ایثار و شهادت در نظام آموزشی پرداخت: نگاه اول آن است که هدف نظام آموزشی، آشنا کردن دانش‌آموزان با مفهوم، ابعاد و مصادیق مقوله مذکور است. به‌بیان‌دیگر شناخت فرهنگ ایثار و شهادت موضوعیت دارد. در نگاه دوم، هدف از طرح این مقوله در نظام آموزشی، نائل ساختن دانش‌آموزان به مجموعه‌ای از فضائل

اخلاقی و نهادینه‌سازی این فرهنگ در مدارس و دانش آموزان است. با پذیرش نگاه دوم، طرح موضوع فرهنگ ایثار و شهادت به‌مثابه ابزاری است که می‌تواند به تحقق اهداف نظام آموزشی یاری رساند (مقدم‌زاده، ۱۳۹۴: ۲۰).

لازمه برخورداری جوامع و تحقق بخشیدن و گسترش دادن این دو مقوله با ارزش و معنوی، جز از طریق تعلیم و تربیت خواه رسمی یا غیررسمی ممکن نیست. از آنجاکه آموزش و پرورش مهم‌ترین نهاد رسمی جامعه است که در کنار خانواده، عهده‌دار تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان از سطوح پیش‌دبستانی تا پایان دوره آموزش متوسطه است، همگان انتظار دارند که نهادها و مؤسسات آموزشی در تعمیق آرمان‌های بزرگ بشری و برآوردن نیازهای گوناگون که برخاسته از وضعیت‌های پیچیده زندگی است. نقش موثرتری ایفاء می‌کند و نهادینه‌سازی و انتقال چنین ارزش‌هایی همواره جزء سیاست‌های کلان فرهنگی کشور بوده است، بدین ترتیب از نظام آموزشی کشور به‌عنوان بزرگ‌ترین نهادی که وظیفه انتقال فرهنگ و ارزش‌ها را بر عهده دارد، انتظار می‌رود ضمن پیروی از سیاست‌های فرهنگی کشور، پیشرو در این حرکت فرهنگی نیز باشد.

ایثار و شهادت به‌عنوان والاترین ارزش‌های انسانی در دین مبین اسلام مدنظر بوده و همواره بر آن تأکید شده است. برای حفظ و انتقال ارزش‌های دفاع مقدس و فرهنگ ایثار و شهادت به نسل آینده، می‌بایست این فرهنگ با جدیت تمام در سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشور لحاظ و ثبت گردد. جامعه‌ای، حاکمیت و جو ایثار و شهادت بر فضای فرهنگی کشور را مهم می‌داند باید نظام آموزشی خود را به‌گونه‌ای سازمان‌دهی کند که خروجی هزینه‌ها و تلاش‌های انجام‌شده در آن، جوانان خودساخته و با هویتی باشند که به‌خوبی فرهنگ ایثار و شهادت را شناخته باشند. لذا با توجه به اینکه نظام آموزشی، آیینه ارزش‌های حاکم بر جامعه و به تعبیری منعکس‌کننده ساختار ارزش‌های آن است، باید مفاهیم و ارزش‌های فرهنگی جامعه خویش از جمله ایثار و شهادت را به دانش آموزان انتقال دهد تا آنان بیش‌ازپیش با ارزش‌ها و فرهنگ جامعه خویش آشنا شوند و نسبت به حفظ آن‌ها پایبند باشند (پور طهماسبی و همکاران، ۱۳۹۰: ۹۸).

در این میان، جایگاه و نقش معلمان به دلیل داشتن ارتباط مستقیم با دانش آموزان شاخص‌تر از بقیه است. آن‌ها با رفتار و گفتار خود و نوع آموزشی که در کلاس ارائه می‌دهند، می‌توانند تحولات عظیم و شگرفی را در وجود دانش آموزان ایجاد کرده و الگوی مناسبی برای آن‌ها در زمینه شکل‌گیری این ضرورت مخصوصاً در دوره متوسطه باشند. دانش آموزان این دوره؛ معمولاً افراد، شیفته ارزش‌های فرهنگی هستند. معمولاً در این دوره نوع دوستی، فداکاری، حمایت از دیگران و خدمت به هم‌نوع را مورد توجه قرار می‌دهند و برای فضائل اخلاقی همچون: بزرگواری، ایثار، اخلاص، شجاعت و قهرمانی دینی بسیار اهمیت قائل می‌شوند؛ بنابراین نظام آموزشی کشور باید به شکل‌گیری فرهنگ ایثار و شهادت خصوصاً در برنامه درسی و آموزشی این دوره توجه خاصی داشته و در راستای گسترش فرهنگ مذکور که جزء ارزش‌های والای جامعه اسلامی ایران است، تلاش گسترده‌ای داشته باشد.

فرهنگ ایثار و شهادت، باعث افزایش ابعاد زندگی سالم اجتماعی نظیر ایجاد حس برابری، برادری، وحدت، همدلی، هم‌زبانی، پاک‌نفسی، غیرت، ایمان و پویایی اجتماعی می‌شود. در اهمیت و ضرورت درونی نمودن و انتقال فرهنگ شهادت و ایثار توسط در نظام آموزشی باید گفت که کودکان و نوجوانان با تقلید از رفتار بزرگ‌ترها بیشترین تأثیر را از آن‌ها می‌پذیرند و شخصیت انسان‌ها متأثر از رفتار الگوهاست و همچنین درکی که کودکان و نوجوانان در زمان کودکی خود از ایثار و شهادت در خانواده و جامعه پیدا می‌کنند هم تأثیراتی فراوانی در نگاه‌های بعدی آن‌ها دارد (نیکبخت، ۱۳۸۹: ۲۱۵).

امروزه کشورهای غربی و به عبارتی بهتر استکبار جهانی با اتکا به قدرت و تسلط نسبی اقتصادی و سرمایه‌ای خود در تلاش‌اند تا زبان و فرهنگ اجتماعی خود را به کشورهای درحال توسعه به‌ویژه کشورهای اسلامی قرار داده و آن‌ها را در معرض هجوم فرهنگی قرار دهند. نفوذ فرهنگ‌ها در یکدیگر، بالطبع موجب تضعیف و کمرنگ شدن هویت ملی و ارزش‌های فرهنگی و دینی طرفین می‌شود. در این میان نظام آموزش و پرورش به‌طور کل مدارس و دانش‌آموزان به‌طور جزء بیش از سایر گروه‌های اجتماعی در مقابل نفوذهای فرهنگی تأثیرپذیرترند. یکی از مهم‌ترین و اصیل‌ترین ارزش‌های کشورهای اسلامی نظیر ایران، فرهنگ شهادت و ایثار است. فرهنگ ایثار و شهادت، اگر به‌طور حقیقی و بر اساس تعالیم اسلام و به

دور از تعصبات، مورد نهادینه‌سازی و انتقال صحیح قرار گیرد می‌تواند به‌عنوان دژی محکم در مقابل تهاجم فرهنگی قرار گیرد.

در بررسی مفهوم ایثار در بالا بردن سلامت اجتماعی افراد می‌توان دریافت که باعث ایجاد ابعاد مثبت اجتماعی نظیر تعدیل ثروت، وحدت، تعاون، برادری و برابری، جلوگیری از اسراف و تبذیر جامعه، همکاری، هماهنگی، دلسوزی، مقابله به ظلم و تعدی به حقوق سایرین خواهد شد (فیروزفر و قهرمانی برندق، ۱۳۹۴: ۳۱۲).

لذا نهادینه‌سازی در قالب تعمیق، ترویج و تحفیظ فرهنگ ایثار و شهادت از این ابعاد دارای اهمیت است:

۱. تأکید دین مبین اسلام، روایات و احادیث متعدد و معتبر در مورد جایگاه و ارزش فرهنگ ایثار و شهادت در نزد خداوند متعال؛

۲. برخورداری نوجوانان و جوانان از ضمیر پاک و منزه و گرایش اثرپذیرتر در دریافت و پذیرش اعتقادات و فرهنگ ایثار و شهادت برای نهادینه‌سازی این فرهنگ اسلامی؛

۳. ریشه داشتن ذهنیت اولیاء مدارس و دانش آموزان در پذیرش اصول و عقاید دینی و فرهنگی غنی اسلامی نظیر فرهنگ ایثار و شهادت در مقابله با ارزش‌های غیر الهی و غیر اسلامی فرهنگ مادی دنیای غرب و مبارزه با ترندهای جنگ نرم دشمنان؛

۴. لزوم حفظ یاد و خاطره شهدای صدر اسلام و همچنین شهدای انقلاب و ایثارگران میهن عزیزمان در محیط آموزشی و پرورشی نظام آموزش و پرورش به‌عنوان یک ارزش الهی، اسلامی و اعتقاد عمومی.

از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، فرهنگ ایثار و شهادت به‌عنوان سرمایه اجتماعی، جایگاه رفیعی در پیشرفت ایران اسلامی داشته و موجب تثبیت و پیشرفت شده است و به‌عنوان یکی از منابع پراهمیت سرمایه اجتماعی در ابعاد مختلف از جمله حفظ و تثبیت نظام اسلامی، تأمین عزت و استقلال، دشمن‌شناسی، دشمن‌ستیزی و عامل مقاومت و پیروزی و الگوگیری مثبت در همه ابعاد اقتصادی، علمی، فرهنگی، نظامی و بین‌المللی سبب پیشرفت نظام جمهوری اسلامی شده است (غفاری هاشجین و دژگیر، ۱۳۹۲: ۱۲۲).

با توجه به اینکه نظام آموزشی و پرورشی و محیط مدارس به‌عنوان یکی از حساس‌ترین و تأثیرگذارترین محیط در بحث فرهنگی، نهاده‌سازی و فرهنگ‌پذیری ارزش‌های دینی و ملی مطرح است اینک به مهم‌ترین عوامل محیطی مدارس در پذیرش و نهاده‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه هدف یعنی دانش‌آموزان اشاره می‌شود:

۱. میزان رضایت دانش‌آموزان از روابط خود با معلمان و مربیان: ارتباطات انسانی و جو مطلوب درون مدارس با دانش‌آموزان از عوامل مهم برای پذیرا کردن ارزش‌ها است. اگر در مدارس روابط توأم با حس اعتماد متقابل، احترام به عقاید و ارزش‌های همدیگر، فداکاری و ازخودگذشتگی، احترام به شخصیت و ابراز وجود مهیا باشد، دانش‌آموزان رضایت و آمادگی بهتری برای پذیرش فرهنگ‌ها نظیر فرهنگ ایثار و شهادت را خواهند داشت.
 ۲. میزان انسجام و پیوستگی عاطفی دانش‌آموزان با فضای مدارس: در محیط مدارس باید توجه شود که درک احساسات و نیازهای عاطفی دانش‌آموزان نظیر محبت، صداقت و توجه، توسط معلمان و مربیان در پرورش بعد نگرشی و احساساتی آنان در پذیرش ارزش‌ها بسیار مؤثر است. در بعد عاطفی باید توجه داشت که نتایج و آثار آن در روح و روان دانش‌آموزان تأثیر ماندگار و مهمی را برجای می‌گذارد.
 ۳. میزان توجه معلمان، مربیان و اولیاء مدارس به ارزش‌ها و اهمیت دادن به حفظ و نشر فرهنگ ایثار و شهادت: فرایند یادگیری و فرهنگ‌پذیری فرزندان تا حد زیادی از طریق مشاهده غیرمستقیم و الگوبرداری از محیط اطراف صورت می‌گیرد. این نوع سرمشق‌گیری در پذیرش و درونی‌سازی فرهنگ به میزان بالایی تأثیر دارد. توجه معلمان و مربیان مدارس به رعایت و احترام به ارزش‌هایی نظیر ایثار و شهادت، الگوی بسیار قوی است که از سوی دانش‌آموزانشان یاد گرفته می‌شود.
- ثابت‌شده که معلمان و مربیان مدرسی که پایبند به رعایت اصول و اعتقادات ارزشی و دینی هستند دانش‌آموزان آنان هم راحت‌تر مسائل ارزشی و اعتقاداتی را در درون خود پذیرا بوده

و به آن‌ها پابند می‌باشند. این امر توسط روانشناسانی نظیر آلبرت بندورا^۱ باعنوان یادگیری اجتماعی (الگوبرداری) مورد بحث قرار گرفته است (بندورا، ۱۹۷۳: ۲۶).

بنابراین، معلمان و مربیان مدارس به‌ویژه مربیان پرورشی وظیفه دارند از شهدای به‌ویژه شهدای جوان و نوجوان و از ایثارگران برای خود و دانش آموزان خود الگوبرداری نموده و در جهت تثبیت آن در عقاید دانش‌آموزان بهره‌گیرند.

۴. امکانات و تسهیلات مدارس برای رسیدن به اهداف حفظ و نشر فرهنگ ایثار و شهادت:

مدارس می‌توانند خود امکانات و تسهیلاتی نظیر دیدار با خانواده‌های معظم شهدا و ایثارگران، بردن دانش‌آموزان و اجرای مراسم، یادواره‌ها و یادمان‌های شهدا و ایثارگران، سفر و بازدید از مناطق عملیات جنگی، زیارت قبور شهدا، خرید کتب و سایر محصولات فرهنگی مربوط به نهادینه کردن و اشاعه فرهنگ شهادت و ایثار را برای حفظ و نشر و همچنین نهادینه نمودن فرهنگ ایثار و شهادت در دانش‌آموزان ایجاد نمایند.

پیشینه پژوهش

در سال ۱۴۰۱، پژوهشی توسط منافی و خادم‌الحسینی صورت گرفت. نتایج نشان داد که سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و سازمان‌دهی دقیق در ساختار اجتماعی مدارس از جمله عوامل مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت‌اند.

در سال ۱۳۹۷، پژوهشی توسط قدم‌پور و همکاران صورت گرفت. نتایج مشخص کرد که استفاده از آیات و روایات مربوط به ایثار و شهادت، تدارک اردوهای زیارتی و سیاحتی رایگان و ایراد سخنرانی‌ها در مورد ایثار و شهادت از مهم‌ترین عوامل نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در دانش‌آموزان‌اند.

در سال ۱۳۹۵، پژوهشی توسط علم و همکاران صورت گرفت. نتایج نشان داد که عدم درک فلسفه ایثار و شهادت، عدم شناخت موانع گسترش فرهنگ ایثار و شهادت و عدم درک تأثیر مهم ایثار و شهادت در رشد و تعالی دانش‌آموزان از آسیب‌هایند.

پژوهشی توسط نجات‌بخش اصفهانی و شیرازی پور در سال ۱۳۹۴، صورت گرفت. نتایج نشان داد که عدم برنامه‌ریزی مدون، روزمرگی، عدم شناخت و آگاهی و عدم ارتباط با نهادها با همدیگر از آسیب‌های فرهنگ ایثار و شهادت در مراکز آموزشی‌اند.

در سال ۱۳۹۴، پژوهشی توسط سبحانی نژاد و همکاران انجام گرفت. نتایج مشخص کرد که اهداف سیاسی مصوب در مورد فرهنگ ایثار و شهدا در دوره تحصیلی متوسطه با ۲۳/۶۸ درصد و راهکار آموزشی با ۲۱/۴ از بین راهکارهای چهارگانه مؤثر بر نهادینه نمودن فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس از دیدگاه دبیران مؤثر بودند.

مقدم‌زاده و همکاران در سال ۱۳۹۴، پژوهشی انجام دادند. نتایج مشخص کرد که میزان فراوانی در اهداف اقتصادی (۷)، اخلاقی (۸)، علمی و آموزشی (۰)، فرهنگی و هنری (۱)، اجتماعی (۸)، زیستی (۱)، سیاسی (۹) و اقتصادی (۴) است و صفات عملی ایثار و شهادت با میزان بار اطلاعاتی ۸۴۲/۰ و ضریب اهمیت ۷۱۱/۰ بیشترین توجه را به خود اختصاص داد.

پژوهشی توسط نجات‌بخش اصفهانی و شیرازی پور در سال ۱۳۹۴، صورت گرفت. نتایج نشان داد که عدم برنامه‌ریزی مدون، روزمرگی، عدم شناخت و آگاهی و عدم ارتباط با نهادها با همدیگر از آسیب‌های فرهنگ ایثار و شهادت در مراکز آموزشی‌اند.

منفرد و همکاران در سال ۱۳۹۰، پژوهشی انجام دادند. نتایج مشخص کرد که مدرسه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز تبلیغ و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت است و انجام مراسم و آیین‌های همچون: یادبود شهدا می‌تواند در این زمینه مؤثر باشد.

پژوهشی توسط پورفلاح در سال ۱۳۸۱، انجام گرفت. نتایج نشان داد که میزان تأثیرپذیری جامعه از فرهنگ شهادت پروری در دانش‌آموزان در حد متوسط است و بسیاری از زوایای ناشناخته‌ای باقی مانده است و بین عوامل اجتماعی نظیر شغل پدر و تأثیرپذیری دانش‌آموزان از فرهنگ شهادت رابطه وجود دارد.

پژوهشی توسط لایبرس و میولمان^۱ در سال ۲۰۱۶، انجام گرفت. نتایج تعیین کرد که بناهای یادبود جنگ‌ها و افراد قهرمان دوران جنگ‌ها در شهر توانسته است، نگرش بازدیدکنندگان را

تحت تأثیر قرار دهد و به تثبیت هویت ملی و پاسداشت و افزایش احساس وطن‌پرستی منجر شود.

در سال ۲۰۱۵، پژوهشی توسط دروزدزوسکی^۱ انجام گرفت. نتایج مشخص کرد که خاطرات دوران جنگ بخشی از فرهنگ و هویت فرهنگی یک کشور است و تجربه‌ای برای زیستن بهتر و فرهنگ متعالی است که باید حفظ شود.

پژوهشی توسط باقری و همکاران^۲ در سال ۲۰۱۵، صورت گرفت. نتایج مشخص کرد که در نهادهای سازی و ارزیابی فرهنگ ایثار و شهادت باید به عوامل زمینه‌سازی نظیر اعتقاد، کار گروهی، عدالت، خدامحوری، تلاش، مقاومت، اتخاذ رویکرد علمی، اختیار، اعتماد به نفس، احترام، عدم دل‌بستگی، انعطاف‌پذیری، عمل خوب و اثربخشی توجه نمود. با مطالعه تحقیقات فوق، مشخص شد که یک همخوانی مطلوب و نزدیکی بین نتایج پژوهش‌ها با همدیگر وجود دارد.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع تحقیقات مروری و به شیوه توصیفی است و برای جمع‌آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای استفاده شده است.

راهکارهای نهادهای سازی فرهنگ ایثار و شهادت در نظام آموزش و پرورش

می‌توان راهکارهای زمینه‌سازی نهادهای نمودن فرهنگ ایثار و شهادت را در نظام آموزش و پرورش را در دودسته عوامل تربیتی و اجتماعی چنین برشمرد:

عوامل تربیتی: وجود برنامه‌های مدون، غنی و سازمان‌دهی شده، آگاهی بخشی و تعریف نقش سازنده معلمان و مربیان پرورشی، برپایی یادواره‌ها، همایش‌ها، اردوهای زیارتی شهدا، معرفی چهره‌های برتر ایثارگر و شهدا در کتب درسی، تخصیص واحدهای درسی مستقل در زمینه ایثار و شهادت، ایجاد یک سازمان مختص به ایثار و شهادت در مدارس، اطلاع‌رسانی و تقویت تبلیغات لازم و کافی، انجام کارهای پژوهشی و تحقیقاتی در مورد ایثار و شهادت.

-
1. Drozdzewski, D
 2. Bagheri, S & et al

عوامل اجتماعی: استفاده از قدرت وسایل رسانه‌ای و ارتباطی، تأمین اعتبار و تخصیص یک بودجه مشخص سالانه برای ایثار و شهادت به مدارس، دیدار با خانواده‌های معظم ایثارگر و شهدا و در نهایت هم‌افزایی و هماهنگی با دیگر نهادها و ارگانهای جامعه در مورد تعمیق، ترویج و تحفیظ فرهنگ ایثار و شهادت.

راهکارهای مؤثر در نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در نظام آموزش و پرورش

ردیف	عوامل تربیتی
۱	وجود برنامه‌های مدون، غنی و سازمان‌دهی شده ایثار و شهادت
۲	آگاهی بخشی و تعریف نقش سازنده معلمان و مربیان پرورشی
۳	برپایی یادواره‌ها، همایش‌ها و اردوهای زیارتی شهدا
۴	معرفی چهره‌های برتر ایثارگر و شهدای شاخص در کتب درسی
۵	تخصیص واحدهای درسی مستقل در زمینه ایثار و شهادت
۶	ایجاد یک سازمان مختص به ایثار و شهادت در مدارس
۷	اطلاع‌رسانی و تقویت تبلیغات لازم و کافی محیطی
۸	انجام کارهای پژوهشی و تحقیقاتی در مورد ایثار و شهادت
ردیف	عوامل اجتماعی
۱	استفاده از قدرت وسایل رسانه‌ای و ارتباطی
۲	تأمین اعتبار و تخصیص یک بودجه مشخص سالانه برای ایثار و شهادت به مدارس
۳	دیدار با خانواده‌های معظم ایثارگر و شهدا
۴	هم‌افزایی و هماهنگی با دیگر نهادها، سازمان‌ها و ارگان‌ها در مورد نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت

همان‌طور که طبق جدول فوق مشاهده می‌شود راهکارهای نهادینه نمودن فرهنگ ایثار و شهادت در نظام آموزش و پرورش شامل دو نوع عوامل تربیتی و اجتماعی تقسیم‌بندی شده است. عوامل تربیتی، نشأت گرفته از خود نظام آموزش و پرورش و محیط تربیتی مدارس بوده و عوامل اجتماعی، خارج از نظام آموزش و پرورش و در ارتباط با دیگر نهادها حاصل می‌شود.

راهبردهای مرحله به مرحله عملیاتی نمودن نهادهای سازی فرهنگ ایثار و شهادت

● شناخت دانش آموزان

مراحل مختلفی را که متصدیان و اولیاء آموزشی و پرورشی باید در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت رعایت نمایند تا فرزندان با فرهنگ ایثار و شهادت آشنا شده و آن را قسمتی از مقبول‌ترین فرهنگ اجتماعی اسلام و انقلاب بدانند بیان می‌گردد.

اولیاء آموزشی و فرهنگی نیازمندند برای رسیدن به نتایج مطلوب در ترویج فرهنگ ایثار، ابتدا از ویژگی‌های این گروه‌های سنی کاملاً آگاه گردند؛ زیرا معرفت اولین گام برای نفوذ در افراد است.

معرفت دانش در زمینه شناخت دانش‌آموزان شامل زمینه‌های متنوعی می‌شود که ذیلًا مهم‌ترین آن‌ها نام برده می‌شود:

۱. نیازهای اساسی و روانی؛ ۲. استعدادهای اصلی؛ ۳. علائق و گرایشها؛ ۴. ویژگی‌های رشد؛ ۵. ضعف‌ها و کاستی‌ها.

● گسترش روحیه توحید و خداباوری در دانش آموزان

نوع دیدگاه و عقاید اشخاص، منش اخلاقی آن‌ها را تشکیل می‌دهد. انسان آن‌گونه عمل می‌کند که باور دارد؛ بنابراین سازوکار اصلاح مبانی از بهترین راه‌های اصلاح رفتار است. اصلاح مبانی به معنای اصلاح باورهای نادرست و تعمیق باورهای درست است و در نظام ادیان ابراهیمی از جمله اسلام، توحید زیربنای اصلی این نظام‌هاست. انبیای الهی اساس خودسازی و تزکیه نفس و در نتیجه، ایثارگری و شهادت‌طلبی را نخستین گام در راه تربیت انسان و شناخت توحید و پالایش از شرک قرار می‌دادند. از این‌رو آغاز دعوت دین، مایه تعالیشان برمدار توحید و کلمه طیبه لا اله الا الله بوده است؛ و ما ارسلنا من رسول الله نوحی الیه انه لا اله الا انا فاعبدون. (انبیاء/۲۵) و پیش از تو هیچ پیامبری نفرستادیم، مگر آنکه به او وحی کردیم که خدایی جز من نیست، پس تنها مرا بپرستید.

توحید و خداباوری از چند جهت با مبانی ایثار و شهادت پیوند می‌یابد، از جمله: ارزش بخشیدن به آن، ایجاد انگیزه برای ایثار و تداوم آن، حمایت و تأیید آن.

بسیاری از مسئولین و مربیان و استادان محترم در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت تلاش می‌کنند با توجه به نگرش‌های نوین جوانان به مسائل دینی، آن‌ها را موجه جلوه داده و با ارزش‌گذاری افراطی در جوانان انگیزه و رغبت نسبت به این آموزه پرثمر ایجاد نمایند غافل از اینکه اصل و اساس دین خداشناسی است و باید ابتدا در تعمیق باور خدا تلاش نمود. شهید مطهری می‌فرماید:

مفاهیم اخلاقی در تربیت دینی توخالی نیستند... حق، عدالت، ایثار، عفت، تقوا... تمام این‌ها الفاظی توپر است، پایه و منطق و مبنا دارند، اساس مطلب این است که ما برای اخلاق چه منطقی به دست بیاوریم. آیا می‌توان غیر راه خداشناسی و معرفه الله برای اخلاق، منطق مستدل پیدا کرد؟... پشتوانه و اعتبار همه این مفاهیم خداشناسی است. اگر ایمان نباشد، این مفاهیم مثل اسکناس بی‌پشتوانه است.

در حقیقت هدایت افراد در گرو ایمان آنهاست. "... وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ " (حج/۵۴) خدا کسانی را که ایمان آورده‌اند به سوی راه راست، هدایت‌کننده است.

وَمَنْ يُّؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ اللّٰهُ لِقَلْبِهِ وَاَللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ: هرکس به خدا ایمان آورد قلب او را هدایت می‌کند، خدا به هر چیز داناست؛ بنابراین اهم وظایف نهادهای آموزشی برای گرایش و قبول و نهادینه‌سازی اصول ارزشی اسلام از جمله ایثار و شهادت که رسیدن به بالاترین مراتب اخلاق اجتماعی در اسلام است، تعمیق باور صحیح نسبت به خدای رحمان و صفات عالی آن است.

● شناخت و اهمیت فرهنگ ایثارگری و شهادت‌طلبی

شناخت‌شناسی فرهنگ ایثارگری نکته مهم دیگری در اشاعه فرهنگ آن است. برای ثبات و اشاعه فرهنگ ایثارگری در مراکز آموزشی، اولیای تعلیم تربیت و فرهنگ باید همواره درصدد غنی‌سازی فهم دینی و شناخت، ملی باشند تا در برابر شناخت و فهم فرهنگ غیرخودی مقاوم و فعال باشد. تاریخ با بهترین روش بیان فوق را تصدیق می‌کند. برای مثال شکست مغول و هضم آن در فرهنگ ایران نشان‌دهنده برتری این عامل است. در اینجا بازسازی و توجه به دو شیوه شناخت که در بین دانش‌آموزان بیشترین سهم را در پذیرش فرهنگ ایثار و شهادت دارد آورده شده است:

شناخت از طریق پیامدهای رفتار ایثارگری و شهادت‌طلبی: زمینه‌های شکل‌گیری شناخت باید روش و مستدل باشد. پیامدهای مطلوب در گزینش رفتار تأثیر بسزایی خواهد داشت و بخش عمده شناخت دانش آموزان از طریق پیامدهای رفتار ایثارگری و شهادت‌طلبی شکل می‌گیرد، به عبارت دیگر رفتار ایثارگری و شهادت‌طلبی و پیامد این رفتار مبنای استناد انسان‌ها و قبول و پذیرش توسط افراد خصوصاً دانش آموزان است. دانش‌آموز نوجوان و جوان، با توجه با پیامدهای رفتار استنباط می‌کنند که آیا آن رفتار با آن ویژگی فرهنگی تطبیق می‌کند؟ بنابراین اگر در فرایند شکل‌گیری شناخت از رفتار، تعارض پیش آید در فرد دو تمایل متفاوت و شناخت متعارض شکل می‌گیرد: ۱- ایثارگری خوب است اما در جامعه پیامدهای منفی دارد پس قابل‌پذیرش نیست. ۲- رفتار متناقض برخی ایثارگران این مطلب را القا می‌کند که ایثارگری تئوری‌ای است که قابل‌اجرا نیست؛ بنابراین باید محیط اجتماعی و آموزشی نظام آموزش و پرورش و سیاست‌گذاری آن، بهترین پیامدها در رفتار ایثارگرانه و شهادت‌طلبانه باشد تا شناخت صحیح و مثبت ایجاد گردد و این امر نهادینه شود.

شناسایی عوامل اصلی رفتار ایثارگری و شهادت‌طلبی: در این مرحله برجسته‌ترین عوامل رفتارهای ایثارگرانه و شهادت‌طلبانه باید به‌خوبی مشخص و تبیین گردد. محرک اصلی فرهنگ ایثارگری و شهادت‌طلبی شامل: ایمان، مبارزه‌طلبی (جهاد)، رشادت و از خودگذشتگی است. اگر بخواهیم این فرهنگ حفظ شود باید این محرک‌های برجسته در جامعه حفظ گردد؛ بنابراین اولیای آموزشی و فرهنگی نظام آموزش و پرورش همواره باید در صدد شناسایی محرک‌های اصلی رفتار ایثار گرایانه و شهادت‌طلبانه بوده و همان را به‌عنوان یک نکته محرک برجسته معرفی و تبلیغ نمایند تا محرک‌های برجسته غیرخودی و نامأنوس با فرهنگ ایثارگری مثل جنگ‌طلبی یا تهور، بی‌باکی غیردینی و جاه‌طلبی جایگزین محرک اصلی نگردند.

شناخت و معرفی کارکردهای فرهنگ ایثار و شهادت: معرفی کارکردهای فرهنگ ایثار و شهادت به نسل امروز، اهمیت و ارزش این فرهنگ را تبیین می‌کند و بیانگر لزوم حفظ و گسترش آن در تمام زمان‌ها خواهد بود. فدا کردن جان برای حفظ ارزش‌ها، عزت بخشیدن به افراد جامعه، همبستگی اجتماعی، ایجاد روحیه ظلم‌ستیزی و عدالت‌طلبی در جامعه، حفظ

استقلال تمامیت ارضی کشور در مقابل بیگانگان، ایجاد شور و نشاط و تحرک در بین افراد جامعه همگی از کارکردهای فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه می باشند که طی برنامه‌های متفاوت باید برای دانش آموزان باید تبیین گردند.

● ایجاد ارتباط منطقی بین رفتار ایثارگرا نه نسل گذشته و نسلی فعلی

چنانچه تجلی ایثار و شهادت را فقط در زمان جنگ و مخصوص رزمندگان بدانیم، هر اندازه تلاش کنیم نمی‌توانیم فرهنگ ایثار و شهادت طلبی را به نسل امروز منتقل کنیم. ولی اگر تجلی ایثار و شهادت طلبی را در غیر زمان جنگ هم صحیح بدانیم و جلوه‌های ویژه ایثار و شهادت را در عصر حاضر نشان دهیم و این تجلی را از زاینده ایثار و شهادت در جبهه بدانیم، پیوند نسلی ایجاد خواهد شد؛ بنابراین فرهنگ ایثار و شهادت بایستی باز تولید شود و در تولید آن، از ایثارگری‌های زمان انقلاب و جنگ الگو گرفته، در این صورت هم فرهنگ جبهه را به نسل امروز انتقال داده و مناسبات نسلی را بر قرار نموده وهم با تولید، فرهنگ نوین ایثار و شهادت استمرار چنین فرهنگی را تضمین شده است.

● تحول در برنامه درسی مدرسه در خصوص ایثار و شهادت

برنامه درسی در تربیت اسلامی و ترویج ارزش‌های آن را نمی‌توان به‌عنوان جزیره ای منفصل یا کم ارتباط با سایر عناصر مؤثر در ترویج فرهنگ ارزشی اسلام و ایثار و شهادت تلقی کرد. در تعلیم و تربیت نظام مند، برنامه درسی با سایر عناصر درهریک از مراحل طراحی، اجرا و ارزشیابی ارتباط دارد، تلاش دانشمندان تعلیم و تربیت اسلامی به پیشرفت و توسعه سیاست‌های آموزشی، اهداف تربیتی، طبقه بندی و تألیف متون درسی منجر شده است؛ اما تعلیم آموزه‌های ایثارگری و شهادت طلبی به‌مثابه یک نظام که متکفل تحقق هدف‌های اصیل جامعه اسلامی است، کمتر موردتوجه بوده است.

در متون تعلیم و تربیت اسلامی همه عناصر تعلیم و تربیت و ارتباط آن‌ها دریک چشم انداز نظام مند در نظر آورده نشده و به تربیت اسلامی به‌عنوان یک روش کامل زندگی پرداخته نشده است. تفکر در خصوص برنامه درسی در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت مستلزم، شناخت زوایای معرفت‌شناسی آن و به ویژه مفهوم دانش از یک سو و نظام ارزشی آن از سوی دیگر است. اکثر

صاحب نظران تربیت اسلامی، برنامه درس را به‌عنوان محتوا در نظر آورده اند. اینان برنامه درسی را شامل فهرستی از محتوا، موضوعات یا مواد درسی تلقی می‌کنند. در این دیدگاه، منشأ و منبع دانش نقش اساسی در تعیین و تفکیک محتوا بر عهده دارد. در حالیکه خداوند مصدر و منشأ هر دانشی است، برخلاف دیدگاه سکولار که مبنای وحی را جهت تعیین و تفکیک برنامه درسی و محتوای آن نمی‌پذیرد، در اسلام یقین به حقیقت منزل، غیرقابل تردید است.

برنامه درسی منتج از سیمای انسان طبیعی (مادی)، انسان و جامعه را همان‌طور که هست در نظر می‌آورد و غالباً در خصوص محتوای برنامه بر دانش‌های این جهانی و نیازهای انسان در سطح من طبیعی که مبتنی بر غرایز و امیال است تأکید دارد. در صورتی که برنامه درسی منتج از سیمای انسان آرمانی، محتوا را در جهت تربیت انسان و جامعه‌ای بهتر تدوین و سازمان‌دهی می‌کند و غالباً در خصوص محتوای برنامه بر علوم دینی، تعلیم ایثارگری و گذشت، شهادت و از خودگذشتگی جایگاه ویژه‌ای دارد زیرا بر رشد و تکامل معنوی و آرمان‌های اصیل انسانی سروکار دارد؛ بنابراین در تدوین برنامه درسی جامع و متوجه به ارزش‌های اسلامی یعنی ایثارگری و شهادت طلبی لازم است به جهت گیری سیمای انسان طبیعی و آرمانی توجه شود تا شکاف بین طبیعت با آرمان و واقع با ممکن با حداقل برسد. باید وسعت‌های وجودی آدمی آن‌طور که هست به‌عنوان مبنایی جهت تربیت انسان آن‌طور که باید به کار گرفته شود.

● توجه به نقش سازنده معلم و مربی

فقدان ارتباط عناصر تعلیم و تربیت با عمل موجب شده تا نظریه‌های ذهنی، انتزاعی و کم‌کاربرد در حوزه عمل فراهم آید. به منظور کاستن از این نقیصه اساسی، توجه به رویکردهای جدید در خصوص عناصر تعلیم و تربیت اسلامی و به ویژه معلم و شاگرد ضروری است. رفع این نارسایی مستلزم کاستن از ذهن‌گرایی و توجه بیشتر به حوزه کاربرد و عمل در فرهنگ ایثار و شهادت است. در هر نظریه تربیتی ایثار و شهادت، نقش و کنش معلم و شاگرد به دیدگاه آن‌ها نسبت به ماهیت انسان وابسته است. مفروضاتی که معلم درباب ایثار و شهادت دارد بر رابطه معلم و شاگرد، نقش هریک از آن‌ها در فرایند آموزش، نوع برنامه، روش تدریس و فضای مدرسه مؤثر است.

براساس انسان‌شناسی اسلامی ساحت درون انسان دارای دو منزلت است: فطرت و طبیعت. معلم از یک سو باید در صدد مهار من طبیعی شاگردان و از سوی دیگر رشد و بالندگی من انسانی والهی آن‌ها را دنبال کند تا تحولات لازم ارزشی، گستره زندگی دانش‌پژوه را در برگیرد و در اثر جریان مستمری از تبیین ارزشها و تربیت و ربوبی شدن، به کمال نزدیک شود. ربوبی شدن انسان که مجموعه کامل نهاده‌سازی شدن و بروز ارزش‌های اسلامی است، جریانی مستمر، مادام‌العمر و مستلزم همکاری اشخاص و نهادهای مختلف هم چون خانواده، مسجد، مدرسه، اجتماع است. این جریان در درون ساخت‌های وجودی شاگرد رخ می‌نماید و در این معناست که تعلیم و تربیت به خودسازی نزدیک می‌شود.

علاوه بر این، طبق تحقیقات انجام گرفته معلم از با نفوذترین محبوبترین افرادی است که بر روی شاگردانش می‌تواند تأثیر بگذارد و این تأثیر گذاری در سنین پایین تر بیشتر است. یک بررسی علمی نشان می‌دهد که قریب ۳۵ درصد از کودکان در هفت سال دوم زندگی دوست دارند همانند معلم خود باشند. دانش‌پژوه در صورتی معلم خود را به‌عنوان اسوه‌ی اخلاق و ایثار می‌پذیرند که او را دارای غنای علمی و معرفتی و اخلاقی بدانند؛ بنابراین معلمان اگر رفتاری بر اساس شناخت عمیق از فرهنگ ایثار و شهادت داشته باشند که قرین با مهر و عطف اسلامی گردد، می‌توانند اسوه‌های بسیار خوب و تأثیر گذار در جهت ترویج این فرهنگ و سازندگی و تغییر رفتار دانش‌پژوه به این سمت و سو گردند. در ادامه به چند پیشنهاد در جهت افزایش دانایی معلمان نسبت به فرهنگ ایثار و شهادت اشاره می‌شود: ایجاد کارگاه‌های پژوهشی متناسب با سطوح علمی معلمان در ارتباط با شناخت فرهنگ ایثار و شهادت و راهبردهای عملی ترویج و تحفیظ آن ۲. برگزاری کارگاههای مختلف آموزشی با طراحی متناسب با مقتضیات مدرسین و تأمین اهداف آموزشی در ارتباط با فرهنگ ایثار و شهادت ۳. آشنا سازی معلمان با اصول و روش‌های تربیتی یکی از موارد مهمی است که باید در کارگاههای فوق‌مورد توجه قرار گیرد؛ زیرا معلمان آگاه برای نهاده‌سازی انتقال فرهنگ ایثار و شهادت و معارف مرتبط با آن، نیازمند استفاده از اصول و روش‌های صحیح تربیتی هستند.

● ترجمه و نگارش متون عرفانی و معنوی به زبان امروزی

طیف وسیعی از دانش آموزان به کتاب‌های عرفانی شرف دور و یا حتی مکاتب دین نما گرایش پیدا کرده‌اند. این گرایش، نتیجه عطش درونی آنان نسبت به آگاهی از معنویت و در دسترس نبودن منابع قابل درک در زمینه عرفان اسلامی است. نوجوانان و جوانان با وجودی که دین آنان، اسلام است و عالی‌ترین الگوهای ایثارگری و شهادت‌طلبی در دین اسلام وجود دارد، چون کتاب‌های عرفانی غیر اسلامی به زبان و شیوه امروزی نگاشته و ترجمه شده‌اند، به این متون و رشادت‌های قهرمانان آن گرایش پیدا کرده‌اند. بدیهی است ترجمه و به روزنویسی متون اسلامی و به‌ویژه بخش‌هایی که مرتبط با بحث ایثار و شهادت است در متون عرفانی، به وجهی که به محتوای آن خللی وارد نشود و نیز نگارش جدید در این زمینه در جذب نوجوانان و جوانان، مؤثر خواهد بود.

● ایجاد حس دل‌بستگی به ایثار و شهادت‌طلبی

یکی از ضروریات رسیدن به مقام ایثارگری و شهادت، عدم دل‌بستگی به تعلقات و دل‌بستگی به ایثار و شهادت است. چنین هم‌زمان عشق و عدم دل‌بستگی شهادت می‌آفرید. عدم دل‌بستگی باعث حرکت به سوی ناشناخته‌هاست. بدون احساس از دست دادن است. لذا یکی از مبانی نظری بسیار مهم در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، تعمیق، باور به فقر انسان نسبت به خداوند و فانی و گذرا بودن جهان خواهد بود.

نتیجه‌گیری و ارائه راهکارهای کاربردی

انسان خدایی، زندگی را پوچ و بی‌معنا نمی‌داند و معتقد به جهان اخروی و حیات ابدی است. انسان خدایی، مرگ این دنیا را پایان حیات نمی‌داند و پیوسته به دنبال رسیدن به جایگاه ابدی و کسب قرب الهی است. در این بین ایثار و شهادت به‌عنوان انتخاب‌هایی آگاهانه و وظایف الهی در دفاع از کشور و ممنوعان خود و مقابله با دشمنان خدا یکی از راه‌ها و البته بهترین راه درک حقیقی زندگی و مرگ و کسب رضایت الهی است. همچنین تأثیر فرهنگ ایثار و شهادت، باعث افزایش ابعاد زندگی سالم اجتماعی نظیر ایجاد حس برابری، برادری، وحدت، همدلی، هم‌زبانی،

پاکی نفس، غیرت، ایمان و پویایی اجتماعی می‌شود. امروزه با توجه به جنگ تبلیغاتی و رسانه‌ای غرب موسوم به جنگ نرم در مقابله با فرهنگ و ارزش‌های اسلامی، مدارس و اماکن تربیتی به‌عنوان خرده نظام‌های نظام آموزش و پرورش در معرض خطر هستند. امروزه مدارس بعد از خانواده به‌عنوان مهم‌ترین نهاد تربیتی و اجتماعی تأثیرگذار بر دانش آموزان وظیفه دارند که مهم‌ترین اصول فرهنگی، اعتقادی و ارزشی جامعه را حفظ و به نحوه مطلوب به دانش آموزان انتقال داده که یکی از این اصول و فرهنگ‌های اصیل اسلامی بحث فرهنگ ایثار، شهید و شهادت در راه خدا است؛ بنابراین لازم است بستر این کار در مدارس با همکاری و مشارکت خانواده‌ها و سایر متولیان و نهادهای اجتماعی و فرهنگی فراهم شود؛ بنابراین اگر بخواهیم فرهنگ ایثارگری و شهادت‌طلبی را نهادینه کنیم می‌باید از آموزش و پرورش و شناخت آسیب‌های تربیتی، اجتماعی و مستقل محیط مدارس که در این پژوهش مشخص شدند در فرآیند جامعه‌پذیری و از همه مهم‌تر، عملیاتی کردن فرهنگ ایثار و شهادت در مراکز آموزشی شروع کنیم و انجام این امر باید در فضایی فرهنگی و مبتنی بر آموزه‌های دینی و علمی انجام پذیرد. نتایج این پژوهش نشان داد که دو دسته عوامل تربیتی و اجتماعی در نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در نظام آموزش و پرورش مؤثرند که در جدول ۱/۱ به آن‌ها اشاره شده است. عوامل تربیتی از محیط خود نظام آموزش و پرورش و مدارس نشأت می‌گیرد و عوامل اجتماعی در ارتباط ساختاری و تعاملاتی نظام آموزشی و پرورشی با محیط اطراف و دیگر نهادها، سازمان‌ها و ارگان‌ها حاصل می‌شود. نتایج این پژوهش با تحقیقات علم و همکاران (۱۳۹۵)، اصفهانی و شیرازی پور (۱۳۹۴)، سیحانی نژاد و همکاران (۱۳۹۴)، منفرد و همکاران (۱۳۹۰)، لایرس و میولمان (۲۰۱۶) و باقری و همکاران (۲۰۱۵) مطابقت و همخوانی دارد. همچنین ثابت شد که بسیاری از عوامل تربیتی و اجتماعی زمینه‌ساز نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت به‌نوعی همپوشانی داشتند. در ادامه پیشنهاد می‌شود در دیگر تحقیقات به بررسی نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در دیگر نهادها، سازمان‌ها و ارگان‌ها پرداخته شود.

برای نهاده‌سازی در قالب تعمیق، ترویج و حفظ فرهنگ ایثار و شهادت، مهم‌ترین راهکارهای اجرایی ذیل ارائه می‌شود:

- واقع‌نمایی و واقع‌گرایی در ارائه فرهنگ ایثار و شهادت؛
- آموزش از زبان هم‌کلاسی‌ها (هم‌کلاسی‌های که خودشان از نزدیک با شهید یا جانباز و ایثارگری در ارتباط بوده‌اند)؛
- تجربی سازی: آموزش شهادت‌طلبی از طریق خود جانباز یا ایثارگر انجام شود عقل فطرتی است که با تجربه‌ها و دانش رشد می‌یابد؛
- خوشایند سازی آموزشی: استفاده از تئاتر و نمایشنامه در مدرسه و دانشگاه محیط آموزشی را که در بعضی موارد خسته کننده است متنوع و جالب می‌کند و در همان تئاتر و نمایشنامه موضوعات ایثار و شهادت را به بهترین وجه می‌توان به نمایش گذاشت. مسابقات و جشنواره‌های داستان‌نویسی، نقاشی، پیامک و وبلاگ نویسی در این موضوع روش‌های مناسبی هستند که نه تنها ذهن یا به تعبیری بعد شناختی مخاطب را، بلکه هم‌زمان جنبه عاطفی وی را نیز درگیر می‌سازد و یادگیری بهتر و عمیق‌تر صورت می‌گیرد؛
- آشنا سازی دانش آموزان با زندگینامه شهدا و ایثارگران از طرق مختلف از جمله برگزاری مسابقات یا ارائه تحقیق دانشجویی به‌عنوان بخشی از وظایف درسی؛
- تشویق داوطلبانه دانش آموزان برای تحقیق و انجام دادن پروژه پیرامون ایثار، شهید و شهادت؛
- اشاعه الگوهای دینی ایثار و شهادت؛
- بالا بردن تکریم ایثارگران و خانواده‌های شهدا (واقعی و نه شعاری)؛
- توجه به عواطف جهت انتقال فرهنگ؛
- پیامبر (ص): ای جابر! دین اسلام دین بامتانتی است. با خودت با مدارا رفتار کن. بعد می‌فرماید ای جابر، آن‌ها که خیال می‌کنند با فشار آوردن بر روی خود و سخت‌گیری بر خود زودتر به مقصد می‌رسند اشتباه می‌کنند و اصلاً به مقصد نمی‌رسند؛

- پرداختن به جنبه‌های معرفتی به‌جای تأکید سطحی بر جنبه‌های رفتاری. قُلْ اَنَّىٰ عَلٰی بَيْنِهِ مَن رَّبِّي: بگو من دلیل روشنی از پروردگار دارم. دمیدن روح اندیشه درباره مسأله ایثار و شهادت و ضرورت پابندی به آن در میان دانش‌آموز از محوری‌ترین وظایف نهادهای آموزشی است؛
- استفاده از وسایل کمک آموزشی در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت؛
- جایگزینی معناگرایی و ایمان درونی بجای شکل‌گرایی و انضباط بیرونی، با تفهیم و تعلیم حقیقی مفاهیم ایثارگری و شهادت و مصادیق عینی در جامعه؛
- تدوین برنامه جامع جهت تعمیق و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در سطح کلان جامعه که مراکز آموزشی نیز بخشی از آن است؛
- ضرورت آشنایی معلمان و مربیان مدارس با فلسفه، تاریخ و فرهنگ ایثار و شهادت؛
- ضرورت آشنایی معلمان و مربیان مدارس با زندگانی و پیام‌های وصیت‌نامه، شهدای صدر اسلام و شهدای عزیز انقلاب اسلامی در همه ابعاد؛
- ضرورت وجود موضوع ایثار، شهید و شهادت در محتوای کتب درسی دانش‌آموزان؛
- همکاری و برگزاری جلسات صمیمانه معلمان و مربیان مدارس با نهادهایی نظیر خانواده‌ها، بسیج، بنیاد شهید و امور ایثارگران، بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس و سایر نهادها و ارگان‌های مربوط در نهادینه کردن، حفظ و نشر فرهنگ ایثار و شهادت در دانش‌آموزان؛
- تهیه و توزیع کتب، مجلات رایگان، محصولات فرهنگی با موضوع فرهنگ ایثار، شهید و شهادت؛
- آشنایی خانواده‌ها و دانش‌آموزان به مناطق عملیات جنگی و یادمان‌های شهدا در قالب کارون‌های راهیان نور در جهت ایجاد بسترسازی، حفظ و نشر فرهنگ ایثار و شهادت.

منابع و مأخذ

قرآن کریم.

آقامحمدی، علی و مجید مقدمی (۱۳۹۰)، بررسی انگیزه‌های شهادت‌طلبی از دیدگاه جامعه‌شناسی (امیل دورکیم، ماکس وبر، دیدگاه مبادله) و نقش نظام آموزشی در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، همایش ملی فرهنگ ایثار و شهادت.

اسماعیل‌زاده، مرتضی (۱۳۷۹)، بررسی نقش فرهنگ شهادت به‌عنوان سازوکارها درونی نمودن ارزش‌ها در جوانان برای مقابله با فرهنگ تهاجمی غرب، فصلنامه فرهنگی - پژوهشی بنیاد شهید انقلاب اسلامی (شهود)، سال دوم، شماره ۵.

پورطهماسی، سعید و همکاران (۱۳۹۰)، راهکارهای نظام آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی و گسترش فرهنگ ایثار و شهادت، همایش ملی فرهنگ ایثار و شهادت.

پورفلاح، اکبر (۱۳۸۱)، بررسی میزان تأثیرپذیری جامعه از فرهنگ شهادت، معاونت تحقیقات و پژوهش بنیاد شهید.

چینی‌فروشان، صمد (۱۳۷۶)، نوجوانان و جوانان امروز درباره دفاع مقدس و شهدا چه می‌دانند؟ مجله سروش، شماره ۸۵۴.

راحی، حسینعلی (۱۳۸۹)، نقش والدین در تربیت فرزندان، ماهنامه پیوند، شماره ۳۷۶.

صادقی، سید هادی (۱۳۸۹)، الگوی راهبردی خانواده در آسیب‌شناسی اجتماعی تهدیدات نرم دشمن، ماهنامه پیوند، شماره ۳۷۶.

سبحانی نژاد، مهدی و همکاران (۱۳۹۴)، راه‌کارهای مؤثر نهادینه‌سازی فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس از نظر دبیران دوره متوسطه شهر قم، مجله معرفت فرهنگی اجتماعی، سال ششم، شماره ۴ (پیاپی ۲۴)، ۴۰-۲۳.

علم، رضا و همکاران (۱۳۹۵)، نقش و جایگاه فرهنگ ایثار و فرهنگ در تربیت دانش‌آموزان در مدارس، اولین کنفرانس ملی از ایثار تا شهادت.

غفاری هاشجین، زاهد، دژگیر، مریم (۱۳۹۲)، نقش فرهنگ ایثار و شهادت به‌مثابه

سرمایه اجتماعی در پیشرفت نظام جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه مقام معظم رهبری، فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های انقلاب اسلامی، دوره ۲، شماره ۵.

فیروز فر، امیرحسین، قهرمانی برندق، علیرضا (۱۳۹۴)، بررسی سلامت اجتماعی

جامعه با توجه به مفهوم ایثار و شهادت، دومین کنگره بین‌المللی تفکر و پژوهش دینی.

قدم پور، عزت‌الله و همکاران (۱۳۹۷)، شناسایی راه‌کارهای مؤثر نهادینه‌سازی

فرهنگ ایثار و شهادت در مدارس از نظر دانش آموزان پایه سوم دوره متوسطه دوم استان همدان، فصلنامه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، سال هشتم، شماره ۱۸، ۱۳۶-۱۰۷.

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) (۱۳۷۹)، بوستان شهادت: بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در دیدار با خانواده‌های معزز سرداران شهید و ایثارگر استان تهران، ۱۳۷۹/۲/۱۷.

منافی، حسن و راضیه خادم‌الحسینی (۱۴۰۱)، ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و آسیب‌های تهدیدکننده در جایگاه آن در آموزش و پرورش ایران، نخستین همایش ملی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت.

مقدم‌زاده، علی و همکاران (۱۳۹۴)، بررسی جایگاه الگوی مفهومی فرهنگ ایثار و شهادت و ارزیابی میزان تحقق آن در اهداف مصوب دوره متوسطه آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، دوره پنجم، شماره ۱۲، ۲۲-۱.

منفرد، حسین و همکاران (۱۳۹۰)، آسیب‌شناسی رسانه‌ها در رویارویی با چالش‌های جهانی‌شدن و نهاده‌سازی نمودن فرهنگ ایثار و شهادت، همایش ملی ایثار و شهادت.

نجات‌بخش اصفهانی، علی و محمد شیرازی‌پور (۱۳۹۴)، شیوه‌های ترویج و آسیب‌شناسی فرهنگ ایثار و فرهنگ، همایش نهاده‌سازی شدن فرهنگ ایثار و شهادت.

نیک‌بخت، الهام (۱۳۸۹)، عوامل مؤثر اجتماعی که در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت باید به آن توجه نمود، همایش ملی ادب ایثار، هنر شهادت.

Bagheri, M & et al (2015), The evaluation of components of sacrifice and martyrdom culture, **Research Journal of Fisheries and Hydrobiology**, Vol.9, No.10, Pages: 232-239.

Bndura, A (1973), A social learning analysis in survey, **A contemn ponamy introduction to social psychology**.

Bloom, M (2017), Constructing Cultures of Martyrdom across Religions, Time, and Space, **Published by University of California Prees**.

subliminal Drozdzewski, D. (2015). Retrospective reflexivity: The residual and repercussions of researching war. **Emotion, Space and Society**, Vol. 17, PP: 30-36.

Lubbers, M. & Meuleman, R. (2016). Participation in national celebrations and commemorations: The role of socialization and nationalism in the Dutch context. **Social science research**, Vol. 55, PP: 111-121.